

ΕΠΙΣΤΗΜΗ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑ

ΕΤΟΣ Δ'.
ΑΡΙΘ. 46

Έν Πειραιεϊ Φεβρουάριος
1887

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΠΑΝΟΡΘΩΜΑΤΑ (*)

ΥΠΟ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΚΡΕΜΟΥ

ΣΤ'.
ΔΗΜΩΔΗ ΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

*Αρματωλοί Λεβαδείας. — Τέκνα Ίωάννου Καλπούζου και Θεόδωρου Τράκα. — Απόστολοι τής «Εταιρίας τών φιλικών» μουσι τούς περι τόν Παρνασσόν αρματωλός και προΰχοντας. — Κομνάς Τράκας. — Πολιορκία Αμφίσσης. — Συμπλοκαί περι τήν Βοδωνιτζαν, Καλύβια Κόγκκα, Κομποτάδες, Μπεκί, Δερβέν Φούρκα. — Πολιορκία Υπάτης. — Μάχη Θερμοπυλών και σύλληψις Αθανάσιου Διάκου. — Μάχη Γραβιάς.

Μετά τόν θάνατον του δολοφονηθέντος Ίωάννου Καλπούζου διωρίσθη αρματωλός (ηπλιτάρχης) Λεβαδείας ο Καραδήμος, ον παυθέντα ως άνίκανον διεδέξατο ο Αρβανιτογιάννης. Μετά τούτον δέ έγινοντο ο Στέφανος Κουτζοπέταλος Λεβαδείας, ο Οδυσσεύς Ανδρούτζου εκ Στεϊρίου τής Φωκίδος¹ και τελευταίος ο Αθανάσιος Διάκος.

Κατέλιπε δ' ο Ίωάννης Καλπούζος δύο υίους, Δημόν (Αναγνώστην) και Λουκάν, οτινες επί τής επαναστάσεως του 1821 άνεδείχθησαν άνδρες αγαθοί περι τά πολεμικά. Εξ ών

(*) Όρα έτος Δ', αρ. 44, σελ. 693—698.

1) Γινώσκω ότι συνήθως πατρίς λέγεται του Οδυσσεύς αι Λιθανάται τής ανατολικής Λοκρίδος, αλλά πλημμελής, ως άλλοτε δειχθήσεται διά μακρών.

ο Δῆμος άνδρείως μαχόμενος υπό τόν Αθανάσιον Διάκον έφανεύθη μετά τών διαπρεπών αρματωλών Μπακογιάννη και Καλύβια επί τής γεφύρας του Σπερχειού (Αλαμάνας), ως ρηθήσεται.

Ο δέ ρηθείς Θεόδωρος Κομνά Τράκας έσχε πέντε υίους, Κομνάν, Δημήτριον (Δῆμον), Σταμάτην, Σπύρον και Λουκάν και τέσσαρας θηγατέρας Δικατερίνην, Πανώριαν, Χύμω και Κρουστάλλω, εξ ών τήν Δικατερίνην έλαβεν εις σύζυγον ο Ανδρέας Παπά, οστις εν τή άτυχει μάχη τών Πέντε Όρειων (κοινώς Πέντε Όρη) τή 4 Μαΐου 1825 καλώς έπολέμησε και μεγάλως συνετέλεσεν εις διάσωσιν του στρατηγού Νάκου Πανουριά, οστις μικρού δεϊν συνελαμβάνετο υπό τών Τούρκων τήν δε Χύμω ο Αναγνώστης Παππαθεοδώρου ο διατελέσας γραμματεύς υστερον επί τής επαναστάσεως του υίου του Θεοδώρου Κομνά Τράκα του ηπλιτάρχου, περι ου πλείω ρηθήσονται.

Ο Θεόδωρος ουτος μιμούμενος τόν πρόπαππον αυτού Κομνάν και τόν συγγενή αυτού Δημόν Καλπούζον τόν ένεκα τής Αγόριανης δολοφονηθέντα, απήλθεν εις Ίωάννινα προς τόν Αλήπασσαν και δι' υπομνήματος και προφορικώς εκτιθείς τά κατὰ τούς Ζαϊμέους και τούς Αγοριανίτας ήτήσατο τήν του χωρίου απολύτρωσιν εκ τών χειρών τών Ζαϊμέων. Αλλά μαθών ο Θεόδωρος ότι ο τύραννος Αλής επιλαβόμενος τής ευκαιρίας ταύτης ήθούλετο αυτός νάνέμηται τήν Αγόριανην ως ιδιον αυτού κτήμα, φχετο άπιών εις Αμφισσαν και συνδήλλαξε τούς Αγοριανίτας προς τούς Ζαϊμέους, ένα μη χείρω υπό του Αλή πάθωσιν έναν κύριος τής Αγοριανης γίνηται. Αλλ' ειτε δια τας υπέρ τών Αγοριανιατών και κατὰ τών Ζαϊμέων ενεργείας, ών απόγονοι εζων, εν οϊς και ο ισχυρός Αβδουλάμπεης, ειτε και δι' άλλα αίτια σχετικα πρ

τὴν ἐπικειμένην ἐπανάστασιν καταστάνας ὑπόπτου τοῦ Θεοδώρου Τράκα τοῖς Τούρκοις, ἐβόλευσαν αὐτῷ οὗτοι θάνατον, οὐνεκα καὶ προσεκάλεσαν αὐτὸν εἰς Ἀμφίσην, ὅπως δῆθεν περὶ πραγμάτων κοινῶν μετ' αὐτοῦ βουλευσάμενοι. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὗτος ὑπονοῶν τὰ τῶν Τούρκων πονηρὰ βουλευματα δὲν μετέβη ἐκεῖσε, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1820 ἐπεμψεν εἰς Ἀγόριανην ἐνούσιαστικὸν τινα δερβίσην, ὅπως δολοφονήσῃ αὐτόν. Ἀφικόμενος ὁ δερβίσης εἰς Ἀγόριανην ὡς φίλος, ἐπειρήθη νὰ πυροβολήσῃ τὸν Θεόδωρον ἐκ τῶν ὀπισθεν εἰσερχόμενον εἰς τὴν οἰκίαν· ἀλλ' ἡ ἀκολουθοῦσα τῷ δερβίση σύζυγος τοῦ Θεοδώρου Στάμω γυνὴ ἀνδρώδης ἀρπάσασα τὸ πιστόλιον ἔσωσε τὸν αὐτῆς ἄνδρα. Καὶ τῇ ὥρᾳ μὲν ἐκεῖνη διεξέφυγε τὸν θάνατον ὁ δερβίσης, ἀλλὰ τῇ ἐπομένῃ ἡμέρᾳ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοδώρου Κομνᾶς ἐφόρευσε αὐτὸν ἐνεδρεύσας πλησίον τῆς Δρυμίας ἐν θέσει «Φτελιᾶ», καὶ μέχρι τοῦ νῦν ὁ τόπος, ἐν ᾧ ἐτάφη ὁ δερβίσης, καλεῖται: «Μνήμα τοῦ δερβίση». Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ ὁ Κομνᾶς οὗτος ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῶν Ἀγοριανῶν τῷ 1828 καὶ δίκην πρῦκειτο νὰ γείνη μεταξὺ τοῦ εἰρημένου Ἀβδουλάμπεη, διατρίβοντος ἐν τῷ φρουρίῳ Χαλκίδος καὶ μὴ τολμώντος νὰ ἐξέλθῃ, ἐν Ὑπάτῃ περὶ τοῦ εἰρημένου τῆς Ἀγόριανης ζητήματος· ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ὁ δ' αὐτὸς Κομνᾶς ὑπέβαλε τῷ 1833 μακρὸν ὑπόμνημα περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως πρὸς τὸν ἔφορον Παρνασσίδος. Τῷ δὲ 1853 καὶ ὁ ἐπιζὼν υἱὸς τοῦ Κομνᾶ Τράκα Λεωνίδας ἠτήσαστο ἵνα ἐκ τοῦ κτηματολογίου τῆς Πύλης τῶν πρὸ τῆς ἀνεξαρτησίας ἐν Ἑλλάδι κτημάτων ληφθῇ ἀντίγραφον καὶ ἐξακριβωθῶσι τὰ περὶ τῆς Ἀγόριανης καὶ αἴτησιν μὲν περὶ τούτου ἀπέστειλεν ὁ Λεωνίδας πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργεῖον, ὑπόμνημα δὲ πρὸς τὸν τότε τῆς Ἑλλάδος πρέσβην ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀνδρέαν Μεταξᾶν, ὅστις μετὰ ζήλου ἐπελάβετο τοῦ ἔργου· ἀλλ' ἔνεκα τῆς ἐπελευθύνσεως τοῦ 1854 Ἡπειρωτικῆς καὶ Θεσσαλικῆς ἐπανάστασεως αἱ μὲν σχέσεις τῆς Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας διεκόπησαν, ὁ δὲ Λεωνίδας ὡς ὀπλιτάρχης μετέσχε τῆς ἐπανάστασεως ἐκεῖνης καὶ οὕτως αὐθις καὶ πάλιν ἐμαρκιώθησαν αἱ περὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς Ἀγόριανης ἐνέργειαι.

Τῷ δὲ 1818 καὶ 1819 ἀπόστολοι τῆς «εἰταιρίας τῶν φιλικῶν» ἐμύον ὁ Ἀθανάσιος Ζαρεΐφης ἰδίως τοὺς περὶ τὴν Λεβαδείαν καὶ ὁ Ἀνθίμος Γαζής τοὺς περὶ τὸν Παρνασσόν. Τότε ἐμυήθησαν καὶ οἱ προὔχοντες Λεβαδείας, Ἀμφίση, Ἀρχαθῆς καὶ οἱ ἀρματωλοὶ καὶ κλέφται· τότε καὶ ὁ πατὴρ Θεόδωρος καὶ ὁ υἱὸς Κομνᾶς Τράκας.

Ὅτε δὲ τῷ 1820 φανερῶς ἀπεκηρύχθη ὁ Ἀλήπασσας ὡς ἀποστάτης, πολλοὶ τε ἄλλοι ἀρματωλοὶ καὶ κλέφται ἀπῆλθον εἰς βοήθειαν αὐτοῦ οἱ μὲν προσκληθέντες, οἱ δὲ αὐτόκλητοι, ἐν οἷς καὶ ὁ τότε ἀρματωλὸς ὀπλιτάρχης Λεβαδείας ὁ περικλεῆς Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουτσός καὶ ὁ τῆς Ἀμφίσης Λάμπρος Κασμᾶς Σουλιώτης. Πλήρης χραρᾶς οἱ Παρνασσοὶ ἀναφανδὸν ἠτομάζοντο προορῶντες ἐπικειμένην τὴν ἐπανάστασιν· αἱ κορυφαὶ καὶ τὰ ἄντρα τοῦ Παρνασσὸς ἐπληροῦντο κλεφτῶν. Ἀπὸ δὲ

τοῦ Μαΐου τοῦ 1820, ὅτ' ἤρξατο ἡ πολιορκία τῶν Ἰωαννίνων, στίφη ἄτακτα περιεφέροντο τῆδε κἀκεῖσε καὶ σύγχυσις παρὰ τοῖς Τούρκοις ἐπεκράτει, ὧν οἱ μὲν ἐφρόνουν τὰ τοῦ Ἀληπασσᾶ, οἱ δὲ τὰ τοῦ σουλτάνου, ἐφ' ᾧ οἱ Ἕλληνας καὶ ἔχαιρον ἐπὶ τῇ διχοστασίᾳ τῶν Τούρκων. Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον κἀκεῖνοι τῶν Τούρκων καὶ οὗτοι ἐφοβοῦντο σφόδρα, διὸ καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐφέροντο μάλα ἠπίως καὶ περὶ τῆς ἀσφαλείας πρὸ πάντων δῆθεν αὐτῶν ἐφρόντιζον. Τότε ὁ μὲν Λάμπρος Κασμᾶς ἀπεχώρησεν εἰς Ἰωάννινα, εἰς τὴν θέσιν δ' αὐτοῦ κατελείφθη τὸ πρωτοπαλλήκαρον αὐτοῦ ὁ Κομνᾶς Τράκας, ὃν ὁ Χασάνναγας βοϊθόνδας ἐνίσχυσε ὡς ἀρματωλὸν ὀπλιτάρχην τῶν βορείων καὶ δυτικῶν τοῦ Παρνασσὸς μερῶν μέχρι τῆς Ἀμπλιανῆς τῆς γνωστῆς τοποθεσίας, ἐν ἧ ὁ Ἕλληνας ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους τῷ 1824.

Τῇ δὲ 26 Ὀκτωβρίου τοῦ 1820 διωρίσθη ἀρχηγὸς τακτικῆς τῶν ἀρματωλῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀμφίσης ὁ Πανουριᾶς.

Μικρὸν δὲ τι πρὶν ἢ πολιορκηθῆ ὁ Ἀλήπασσας ἀπέλυσε ἐκ τῶν εἰρκῶν τῶν Ἰωαννίνων πάντας τοὺς καθειργμένους Ἕλληνας, πολλαχῶς περιποιεῖτο Ἀλβανούς τε καὶ Ἕλληνας, ἵνα εὐμενῆς αὐτῷ καταστήσῃ καὶ ἐπικούρους κατὰ τῶν Τούρκων, πολλὰ ὑπισχνεῖτο αὐτοῖς καὶ πολλάκις ἐπιδεικτικῶς μάλιστα ἐφαίνετο ἐξαιτούμενος προφορικῶς τε καὶ ἐγγράφως συγγνώμην παρὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀδικηθέντων. Τότε ἀπέλυσε ἐκ τῆς εἰρκῆς ὁ Ἀλῆς καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Θεοδώρου Τράκα Σταμάτην προσετώτα τοῦ χωρίου Σουβαλάς κειμένης παρὰ τὰ ἑρείπια τῆς ἀρχαιστάτης πόλεως Λιλαίας τῆς παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Κηφισοῦ, ὃν ἐτήρει καθειργμένον, διότι ἤρνετο νὰ πείσῃ τοὺς αὐτοῦ συμπολίτας Σουβαλιώτας νὰ παραδώσωσι τὸ αὐτῶν χωρίον ὡς τσιφλικίον τῷ τυράννῳ.

Ἦλθε τὸ εὐφρόσυρον ἔτος 1821· ἠγέρθη ἡ Ἀμφίση, οἱ Ἕλληνας ἐπολιόρκησαν τοὺς Τούρκους ἐν τῷ μεσαιωνικῷ αὐτῆς φρουρίῳ ἀπὸ τῆς 27 Μαρτίου μέχρι τῆς 8 Ἀπριλίου. Ἐκ τῶν προεξοχόντων πολιορκητῶν ἦν καὶ ὁ Θεόδωρος Τράκας μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Κομνᾶ καὶ Σταμάτη, ὅστις καὶ ἐφονεύθη παρὰ τὰ λουτρά τῆς πόλεως εἰκοσιπενταέτης ὢν, ὅτε οἱ Τούρκοι ἐξώρμησαν, ὅπως καταλάβωσι τὴν πηγὴν τοῦ ὕδατος, οὗ τελῶς ἐστεροῦντο. Ὁ δὲ πατὴρ, ἰδὼν τὸν υἱὸν πεπόντα εἶπε πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν μαχομένους:

«Παιδιά, γάμος χωρὶς κριαρία δὲν γίνεται· ὁ Σταμάτης ἀμου πάγει κορμπάνι (θυσία) γιὰ τὸ γένος μας. Βρεῖτε!»

1) Ἴδου τὸ τοῦ διορισμοῦ ἔγγραφο: «Ἐδικέ μου Κομνᾶ Τράκα ἀπὸ Ἀγόριανην σὲ χαιρετῶ, καὶ μετὰ τὸν χαιρετισμὸν μου σοῦ φανερώνω: βλέποντας τὸν τεσπερὲν μου εὐθὺς νὰ ἐτοιμάσῃς πενήντα παλληκάρια μὲ τὰ τουρῆχια τῶν καλῶν ἀρματωμένων καὶ νὰ γυρίσῃς ὅθεν γνωρίζεις αὐτὸ τὸ σέπτι ὅπου υπερθεύεις ἕως τὴν Ἀμπελιανὴν καὶ ὅθεν ἤξευρες ὅπου εἶναι χρεῖα νὰ φυλάξῃς καλὰ τὸν τόπον νὰ μὴν ἀκολουθήσῃ τί ποτε· νὰ βερεῖτε καὶ νὰ δίδετε καὶ εἰδησίην. Καὶ ὁ λουρὸς τῶν παλληκαριῶν γρόσια εἶναι δέκα τὸν μῆνα. Καὶ ἂν σὰς χρεῖασθῇ τί ποτε, νὰ μᾶς παραγγείλῃς εὐθὺς.

1820 Ἰουνίου 25 Σάλωνα. Χασάνναγας βοϊθόνδας.

(Τ. Σ)

Οἱ ἐχθροὶ ἐρωμενέστατα κτυπηθέντες ὑπεχώρησαν καταλιπόντες δεκατρεῖς νεκροὺς, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Χαϊτάσαγαν. Οὕτω δ' ἀποκρουσθέντες παρέδωσαν ἐκτουτοὺς μετὰ τριωνκαίδεκα ἡμερῶν πολιορκίαν.

Μετὰ δὲ τὴν πτώσιν τοῦ φρουρίου τῆς Ἀμφίσης ὁ μὲν Ἰωάννης Γκούρας παρέμεινε ἐν Ἀμφίση, ὁ δὲ Κομνᾶς Τράκας μετέβη μετὰ 200 ἀνδρῶν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Μενδενίτζης ἢ Βοδωνίτης πρὸς ἐπικουρίαν τῶν πολιορκητῶν αὐτῆς Ἰωάννου Δουβουνιώτου καὶ Ἀθανασίου Διακού. Καταλιπόντες δ' ὁ Διακὸς καὶ Δουβουνιώτης σῶμα πρὸς πολιορκίαν τῆς Μενδενίτζης ἐπορεύοντο τὴν εἰς Λαμίαν ἄγουσαν καὶ ἀφικόμενοι εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Σπερχεῖοῦ γέφυραν τῆς Ἀλαμᾶνας τὸν μὲν Κομνᾶν Τράκαν ἐπεμψαν, ἵνα πείραν λάβῃ τῶν ἐν Λαμίᾳ δυνάμεων, αὐτοὶ δ' ἐστρατοπεδεύσαντο ἐν Κομποτάδαις, ὅπου ἀφίκοντο καὶ οἱ περὶ τὸν Πανουριᾶν. Προελάσας δ' ὁ Τράκας τῇ 14 Ἀπριλίου 1821 μέχρι τῶν τέταρτον ἀπεχόντων τῆς Λαμίας Ἑτουρκικῶν «Καλυθίων Κόγκα» καὶ προσβλήθει ἐκεῖ ὑπὸ πολλῶν ἰππέων τε καὶ πεζῶν ὑπεχώρησε καὶ στραφεὶς πρὸς δυσμὰς κατέλαβε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου Μπεκὶ τέταρτον περίπου ὥρας τῶν Καλυθίων ἀπέχοντος καὶ ἡμίσειαν τῆς Λαμίας, ἐνθα πολιορκηθεὶς ἀντεμάχητο γενναίως.

Οἱ δ' ἐν Κομποτάδαις, ὅπως λύσωσι τὴν πολιορκίαν τῶν ἐν Μπεκὶ κεκλεισμένων, ἐμηχανήσαντο τάδε: συλλέξαντες ἰππους, ἡμίονους καὶ ὄνους χωρικῶν διέταξαν στρατιώτας πεζοὺς, ἵνα ἰππεύσαντες τραπῶσι πρὸς τὸν Σπερχεῖον καὶ διαθάντες αὐτὸν λάβωσι τὴν εἰς Λαμίαν ἄγουσαν. Τούτου δὲ γενομένου, οἱ Τούρκοι ὑπολαβόντες ὅτι οὗτοι ὄντως ἦσαν ἰππικὸν σπεῦδον εἰς τὴν Λαμίαν οὐσαν ἀφροῦρητον ἔλυσαν περὶ τὴν μεσημβρίαν τὴν πολιορκίαν· οἱ δὲ περὶ τὸν Κομνᾶν ἐξήλθον ἀβλαβεῖς φονεύσαντες τινὰς Τούρκους· αὐτὸς δ' ὁ ἀρχηγὸς Κομνᾶς ἰδίᾳ χειρὶ ἐφόρευσε τὸν πρῶν αὐτοῦ ὑπηρέτην Βελῆν προσελθόντα ἐγγὺς τῶν τοίχων τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀπειλητικῶς κραυγάζοντα: «Ἀφέντη Κομνᾶ Τράκα, σήμερον θὰ σὲ πιάσω ζωντανόν.» Εὐρὸ δ' ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ ὀλόκληρον τὸν μισθόν, ὃν αὐτῷ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἀποπέμπτων ἔδωκεν εἰπών: «Βελῆ, ἀπὸ τώρα καὶ εἰς τὸ ἐξῆς Τούρκοι καὶ Γραικοὶ θὰ χωρισθῶμεν διὰ πάντα. Πάρε τὴ βόγα σου καὶ φεύγα.»

Ἐν τούτῳ δ' ἠγγέλλετο ὅτι ὁ Ὁμέρ Βρυώνης καὶ ὁ Κρισσὲ Μεχμέτ πασσᾶς εἰσήλαυνον μετὰ πολλοῦ στρατοῦ, ἡ δὲ προπορεία ἀφίκετο ἤδη ἐπὶ τῆς Ὄθρου ὑπὸ τὸν Τελεχάμπεην. Περμφεὶς ὁ Κομνᾶς Τράκας ὡς ἀνδρείος καὶ γινώσκων τὸν τόπον ἔγων περὶ τοὺς 250 ἐνέτυχε τῷ Τελεχάμπεη ἐστρατοπεδευμένῳ ἐν τῷ οὐ πόρρω τῆς Θαυμακοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς Ὄθρου κειμένῳ χωρίῳ Δερβέν Φούρκ. Οἱ Ἕλληνας συνεπλάκησαν τοῖς Τούρκοις τῇ 16 Ἀπριλίου τοῦ 1821 καὶ τινὰς ἐφόρευσε τῶν ἐχθρῶν, ἐν οἷς καὶ τὸν σημαιοφόρον τοῦ Τελεχάμπεη ὁ δὲ τόπος, ἐν ᾧ ἐφονεύθη μέχρι τοῦ νῦν καλεῖται «τοῦ Μπαϊρακτάρη». Ἐκ δὲ τῶν περὶ τὸν Τράκαν ἐφονεύθησαν

17 καὶ ὁ σημαιοφόρος αὐτοῦ καὶ ἐπληρώθησαν τινες, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐξ Ἀγόριανης Λουκᾶς Κοφίνης. Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνας ἤρξαντο πολιορκούντες τοὺς Τούρκους, οὗτοι δ' ὄχυροντο ἐν τῷ ναφ τοῦ ἀγίου Νικολάου. Ἀλλὰ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ περὶ τὴν δειλὴν ἐπελθόντες ὁ Ὁμέρ Βρυώνης καὶ ὁ Κρισσὲ Μεχμέτ ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν· οἱ δὲ περὶ τὸν Τράκαν ἀνεχώρησαν εἰς Κομποτάδες.

Τῇ δὲ 18 ὁ Διακὸς μετὰ τῶν ὑπαρχηγῶν αὐτοῦ Δημητρίου Καλύβας καὶ Βακρυγιάννη, ὁ Πανουριᾶς, Δουβουνιώτης, Κομνᾶς Τράκας καὶ ἄλλοι περὶ τὰς δύο χιλιάδας παρακάμψαντες τὸ παρὰ τὴν Ὑπάτην κείμενον Κονιαροχώρι Βογομούλων, ἤρξαντο τῆς πολιορκίας τῆς Ὑπάτης, ἧς μετέσχε ἐπὶ τέλους καὶ ὁ ἀμφιταλαντευόμενος Δημητρίου (Μητῆζος) Κοντογιάννης καὶ ὁ ἐκ Δωριδος Σιαφάκας.

Ἀλλὰ καὶ ταύτην τὴν πολιορκίαν ἔλυσαν ἐν τῇ νυκτὶ τῆς 18, διότι ὁ Ὁμέρ Βρυώνης καὶ ὁ Κρισσὲ Μεχμέτ στρατοπεδεύσαντες ἐν Λιανοκλάδι ἠπέλυνον τοὺς Ἕλληνας ἐκ τῶν νῶτων· κατέλιπον δ' ἐξ νεκρῶν ἐπληρώθη δὲ καὶ ὁ Ρούκας, ὅστις μετακομίσθη εἰς τὴν μονὴν Δαμάστας «Παναγιᾶν», κειμένην ἐπὶ τῆς βορείας κλιτύος τοῦ Καλλιδρόμου. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι Ἕλληνας πάντες ἀνεχώρησαν αὐθις εἰς Κομποτάδες, ὁ δὲ Κοντογιάννης καὶ Σιαφάκας εἰς τὴν οἰκίαν.

Τῇ δὲ 20 Ἀπριλίου ὁ Διακὸς, Πανουριᾶς, Δουβουνιώτης καὶ Τράκας ὑπεχώρησαν εἰς Κομποτάδες, εἰς Χαλκωμάταν καὶ ἐκεῖ ἀπεφάσιον νὰ καταλάβωσι τὰς ὁδοὺς ἀπᾶσας τὰς ἀγούσας εἰς Βοιωτίαν, Φωκίδα καὶ Δωρίδα, ἵνα διακόψωσι τὴν περαιτέρω πορείαν τοῦ ἐχθροῦ.

Τὸ ἐπίμηκες πεδίον τῆς καθ' Ὀμηρον ἐριβώλακος Φθίης διαρρέων κατὰ μῆκος ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ὁ ἐκ τοῦ Τυμφρηστοῦ πηγάζων Σπερχεῖος ποταμὸς ἔχων πρὸς νότον μὲν τὴν Οἶτην, πρὸς δ' ἄρκτον τὴν Ὄθρον ἐκβάλλει εἰς τὸν Μαλικιῶν κόλπον παρὰ τὰς Θερμοπόλεις. Καὶ ἐν θέρει μὲν εἶνε βατὸς ὁ ποταμὸς πολλαχῶς πολλοὺς πόρους ἔχων, ἐν χειμῶνι δὲ καὶ ἔαρι καὶ ἐν πολυομβρίᾳ διαβαίνουσιν αὐτὸν μόνον διὰ δύο γεφυρῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρὸς ἀνατολὰς καὶ παρὰ τὰς Θερμοπόλεις καλεῖται «τὸ γεφύρι τῆς Ἀλαμᾶνας» ἐκ τοῦ παρακειμένου αὐτῇ χωρίου, ἡ δὲ πρὸς δυσμὰς «τοῦ Φραντζῆ» ἐκ τοῦ παρ' αὐτὴν χωρίου. Τέταρτον δὲ περίπου τῆς ὥρας πρὸς ἀνατολὰς τῆς γεφυρᾶς Φραντζῆ ὁ ποταμίσκος Δύρας πηγάζων ἐκ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τῆς κορυφῆς τῆς Οἶτης Πυρᾶς χύνεται εἰς τὸν Σπερχεῖον· παρὰ δὲ τὴν δεξιάν δόχην τοῦ Σπερχεῖοῦ οὐ πόρρω τῶν ἐρειπίων τῆς Τραχηίνης Ἡρακλείας κείται τὸ χωρίον Μουσταφάμπεη, δι' οὗ ῥέει ὁ ποταμίσκος, ὅστις «Καρβουναριά» καλεῖται παρὰ τὰς πηγὰς, «Ντούνος» δὲ παρὰ τὰς ἐκβολὰς. Καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης Δουβουνιώτης κατέλαβε τὴν πρὸς δυσμὰς τοῦ Μουσταφάμπεη γέφυραν τοῦ Φραντζῆ καὶ τὸν Δύραν, οἱ δὲ ὑπαρχηγοὶ τοῦ Διακού Καλύβας καὶ Μπακογιάννης καὶ ὁ Ἀναγνώστης Καλοπούζος τὴν γέφυραν τῆς Ἀλαμᾶνας, ὁ δὲ Διακὸς τὴν ἀντικρὺ τῆς γεφυρᾶς κλιτὺν τοῦ Καλλιδρόμου παρὰ τοὺς πρόπο-

δας αὐτοῦ ἄνω μὲν μέχρι τῆς Δαμάστας καὶ τῆς Χαλκωμάτας, κάτω δὲ μέχρι τῶν εἰς τὴν ἐγγύτητα τῆς Ἀλαμάνας πεδιὰδα καθηκόντων λόφων Πουριὰ καλουμένων· ὁ δὲ Πανουριῆς τὴν πρὸς τὸ ΝΑ τοῦ Μουσταφάμπεη Χαλκωμάταν κειμένην ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ Καλλιδρόμου παρὰ τὴν ὁδὸν τὴν εἰς Γραβιὰν ἄγουσαν· ὁ δὲ Κομνᾶς Τράκας τὸ Μουσταφάμπεη, παρ' ὃ διέρχεται ἡ δίοδος τοῦ Ἐπιάτου, καὶ τὸν παραρρέοντα Ντοῦνον.

Ἐν τῇ κοίτῃ δὲ τοῦ μεταξὺ τῶν Πουριῶν καὶ τοῦ Ντοῦνον μικροῦ χειμάρρου Πλατανιά τοῦ ἐκ τῶν περὶ τὴν Χαλκωμάταν καὶ τῆς μονῆς τῆς Δαμάστας κατερχομένου ὑπάρχει μέχρι τοῦ νῦν ἀμφιλαφῆς πλάτανος. Ταύτην δεικνύων τοῖς περὶ τὸν βασιλεῖα Ὁθωνα κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐν τῇ ἡπείρῳ Ἑλλάδι περιήγησιν ὁ Τράκας ἔλεγε: «Ἀφοῦ ἐτοποθετήσαμεν τοὺς στρατιώτας μας εἰς μάχην, ἐμείναμεν ἐπιπλοῖ ἐπὶ σιδηροψάρων ἱππων ὑπὸ τὴν πλάτανον ταύτην, ἐνῶ ἀεπιπτεν ἀδιαλείπτως ψιλλὴ βροχὴ καὶ ὠμιλοῦμεν περὶ τῆς ἀεκάσσεως τῆς μάχης· ὅτε ἰδόντες τοὺς πέραν τοῦ Σπερχειοῦ κατερχομένους Τούρκους πρὸς τοὺς ἐν Ἀλαμάνᾳ ὠχυρωμένους Ἑλληνας, μὴ βλέποντες δὲ τοὺς ἐκ τῆς γεφύρας Φραντζῆ καὶ τοῦ Δύρου διερχομένους ἀνὰ τῶν πυκνῶν λευκῶν καὶ ἰτεῶν δάσος, ἐσπεύδομεν πρὸς τοὺς στρατιώτας μας· καὶ τότε ὁ μακαρίτης Διάκος εἶπε. «Τράκα, οἱ Τούρκοι εἶνε πολλοὶ· ἀλλ' ἐδὼ θάποθανομεν· τὰς Θερμοπύλας δὲν θάφθωμεν!» — Δὲν θάφθωμεν μέχρι θανάτου» εἶπε καὶ ὁ Τράκας· καὶ οὕτως ἐσπευσαν ἐκάτερος πρὸς τοὺς οἰκείους στρατιώτας· ἐκάτερος δὲ ὄντως ἐτήρησαν τὸν ἑαυτῶν λόγον, ὡς ἀμέσως λεγθήσεται, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ ἐγκατέλιπον αὐτοὺς μαχομένους. Καὶ ὁ μὲν Δουβουνιώτης καταλιπὼν τὴν γεφύραν τοῦ Φρατζῆ καὶ τὸ Γοργοπόταμον ἀνέβη πρὸς τὸ Δέμα, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πατρίδα «Δυὸ Βουνά»· ὁ δὲ Πανουριῆς ἀνῆλθεν ἐπίσης εἰς πῆλον τῆς Χαλκωμάτας ἀποβαλὼν ἄλλους τ' ἐκ τῶν στρατιωτῶν καὶ τὸν ἀοιδίμον ἐπίσκοπον Ἀμφίσης Ἡσαΐαν, ὅστις ἐφρονεῖτο παρὰ τὴν πηγὴν τῆς Χαλκωμάτας μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Παπαϊωάννου. Τῷ δὲ 1877 ὁ μακαρίτης γέρον Νικόλαος Κουνούπης ἐκ Τοπόλιας τῆς Παρνασίδος μοι ἔδειξε τὸν λίθον, ἐφ' οὗ ἱππεύων ἐφρονεῖτο ὁ Ἡσαΐας ὑπὸ Ἀλθανῶν. «Ἀπασα λοιπὸν ἡ δύναμις τῶν Τούρκων ἐπῆλθε κατὰ τῶν περὶ τὸν Διάκον καὶ Τράκαν· καὶ ὁ μὲν Χασάν Τομαρίτσας καὶ Μεχμέτ Τσαπάρης ἐπολιόρκησαν τοὺς περὶ τὸν Τράκαν ἐν Μουσταφάμπεη ὁ δὲ Ὁμέρ Βρυώνης, ἅπαν τὸ ἱππικὸν κατὰ τὸ πεδίον, ἅπαντες οἱ Ἀλθανοὶ ἐκ τῶν κλιτύων Χαλκωμάτας καὶ Δαμάστας καὶ ὁ Μεχμέτ Κιοσσέ ἐξ Ἀλαμάνας περιεκύκλωσαν τοὺς περὶ τὸν Διάκον, ὅστις καίπερ δυνάμενος νὰ σωθῆ, κομισθείσης ὑπὸ τοῦ ἱπποκόμου αὐτοῦ Ῥωμάνη τῆς φορβάδος Ἀστέρους, οὐ μόνον ἐμείνεν ἀκλόνητος εἰπὼν τὸ δὴ περιλάλητον «ὁ Διάκος δὲν φεύγει», ἀλλὰ ὑποκαταβάς πρὸς τὸν ἐγγύτητα τῆς Ἀλαμάνας μέχρι τοῦ πεδίου καθήκοντα λόφον τῶν Πουριῶν ἔστη μετὰ τῶν ὀλίγων ὑπολειφθέντων αὐτῷ ἀνδρείων ἐπὶ τῶν λίθων τῶν ἐπὶ τῆς κο-

ρυφῆς τοῦ λόφου, οἵτινες καλοῦνται τὰ νῦν «τοῦ Διάκου τὰ λιθάκια», καὶ μεθ' ἠρωϊκῶν ἀγῶνα αἱματόφορος συνελήθη δύο πληγὰς λαβῶν. Αἰχμαλωτισθέντος δὲ τοῦ Διάκου, ἔλυσαν οἱ περὶ τὸν Τομαρίτσαν καὶ Τσαπάρην τὴν πολιορκίαν τῶν ἐν τῷ Μουσταφάμπεη. Τὰ δὲ κατὰ τὸν Διάκον μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ὁ μνημονευθεὶς Κουνούπης ἐξ αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκῶν μαθὼν διηγήσατό μοι ὡδὲ πως: «Ἀφοῦ ἔσπασαν τὰ πιστόλια του καὶ τὸ ξίφος του συνελήθη ὁ Διάκος ἐπάνω εἰς τὰ Πουριὰ ὑπὸ τῶν Ἀλθανῶν τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη.

Ἐπειτα τὸν ἔδεσαν καὶ τὸν ἔβαλαν ἐπάνω εἰς μουλᾶρι καὶ ἔφεραν εἰς τὸ σεράγι, (μέγαρον) τοῦ διοικητηρίου καὶ ἐπαρουσίασαν τὴν ἐπιούσαν μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν εἰς τὸν Χαλκίλμπεην, ὅπου κατέλυσαν οἱ πασσάδες Κιοσσέ καὶ Ὁμέρ Βρυώνης. Ἐκ τούτων ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἔλυε τὸν Διάκον διὰ τὴν εὐμορφίαν του καὶ διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὸν παρεκίνησε νὰ γείνη Μωαμεθανὸς διὰ νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν του καὶ διορισθῆ πασσάς ὅλης τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὁ Διάκος μετὰ τὸν καφρέ, τὸν ὁποῖον τῷ εἶχον προσφέρειν, ἐπιθήσας ὑπερηφάνως τὸν ἕνα πόδα ἐπὶ τοῦ ἄλλου καὶ στρήψας τὸν μίστακά του τοῖς ἀπεκρίθη οὕτε τὴν θρησκείαν του ἀλλάσσει οὐτε τὸ γένος του προδίδει· προτιμᾷ ἑκατὸν φορὰς τὸν θάνατον· Διάκοι ὡς αὐτὸς καὶ πολλοὶ καλλίτεροί του εἶνε χιλιάδες πέραν τῆς Ἀλαμάνας.» Ἀκολουθῶν ἰδόντες αὐτὸν ἀκατάπειστον διέταξαν νὰ τὸν σουβλίωσι καὶ δώσαντες εἰς τὸν ἴδιον τὴν ξυλίνην σουβλιαν, ἣν ἀταράχως βαδίζων ὁ Διάκος ἔφερον ἐπὶ τοῦ ὄμου του μέχρι τοῦ τότε κοπρῶνος εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς Λαμίας κειμένου, ὅπου τὴν ἄνω ὥραν μ. μ. τῆς ἐπιούσης τῆς συλλήψεώς του ἡμέρας ἐπὶ τοῦ τότε, ὡς εἰρηταὶ κοπρῶνος, στρέψαντες αὐτὸν πρὸς πλείονα τιμωρίαν νὰ βλέπῃ πρὸς δυσμάς, ὥστε ὁ πρὸς τὴν δύσιν βαίνων ἦλιος προσέβαλεν αὐτὸν κατὰ πρόσωπον. Ὁ δὲ σκόλοψ ἐξῆλθεν εἰς τὸ ἄνωθεν μέρος τῆς δεξιᾶς ὠμοπλάτης του. Περὶ δὲ τὸν Διάκον ἐτοποθέτησαν καὶ τὰς κεφαλὰς τῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ μάχῃ φονευθέντων Ἑλλήνων περὶ τὰς 80, ἐν αἷς ἦσαν ἡ γεραρὰ κεφαλὴ τοῦ Ἀμφίσης Ἡσαΐου, τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Παπαϊωάννου, ἡ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Διάκου Δημητρίου, ἡ τοῦ Μπακογιάννη, Καλύθα, Ἀναγνώστου Καλπούζου, ἡ τοῦ Γιαννάκη Παπαχαντζῆ ἐκ Δαμάστας γυναικαδέλφου τοῦ Σπύρου Τράκα, ὃν αἰχμαλωτίσαντες ἐφόνευσαν καθ' ἑδὼν. Πρὸς ἐμπαιγμὸν δὲ ἐπὶ τοῦ μετώπου ἐκάστης κεφαλῆς καθήλωσαν χάρτην μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «καπετᾶνος»· πάσας δὲ τὰς κεφαλὰς ἐνώπιον τοῦ Διάκου ἐξέδειραν. Ὁ δὲ Διάκος ἐκ τοῦ σκόλοπος τοὺς μὲν Τούρκους καὶ τὴν θρησκείαν αὐτῶν ὕβριζε, τοὺς δὲ Χριστιανούς ἐπέτιμα, διότι οὐδεὶς εἶχε τὸ θάρρος νὰ τὸν φονεῖσῃ δι' ὄπλου, ὅπως ἀπαλλαγῆ ἐκ τῶν βασάνων. Ἐξῆτι δὲ πάντοτε ὕδωρ ἐπὶ τέλους περὶ τὴν ἐσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας Χριστιανὸς τις Βούλγαρος τὸ γένος ἱπποκόμος ἔχων ἔτοιμον τὸν ἵππον τοῦ κυρίου του, ὃν τὴν νύκτα ἔβασκεν εἰς τὰ λιθάκια, σταθεὶς εἰς τὸ μεσημβρινὸν ἄκρον τῆς πρὸς ἄρκτον τῆς

τοῦ Διάκου ὀνομαζομένης κειμένης πλατείας, ἐν ἣ τελεῖται ἡ ἐβδομαδιαία ἀγορά, 60 περίπου βήματα μακρὰν ἐπυροβόλησεν αὐτὸν καὶ ἀμέσως ἱππεύσας ἐξέφυγε τοὺς φυλάσσοντας Τούρκους, οἵτινες ἐπυροβόλησαν μὲν τὸν Βούλγαρον, ἀλλ' ἀπέτυχον. Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ σφαῖρα διήλθε διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ ἀριστερᾶς ὠμοπλάτης, οὐχ ἦττον ὁ Διάκος ἐτι ἐπέζη καὶ ὀδυρόμενος ἐκραύαζε· «Μιὰ στάλα νερό... νερό...» ἀλλ' οὐδεὶς ἐτόλμα. Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον ὁ πλησίον ἐκεῖ τὸ ἀρτοποιεῖόν του ἔχων Παναγιώτης Ψωμάς ἐκ Λαμίας πόρρωθεν ἐκ τοῦ παραθύρου δι' ἀγγεῖου ἀνηρτημένου ἐκ μακρᾶς βράβδου ἔδωκεν αὐτῷ ὕδωρ καὶ ἀμέσως ἐξέπνευσεν ὁ ἦρω.

Ἐμεινε δ' ἐπὶ τοῦ σκόλοπος τὸ σῶμα τοῦ Διάκου ἐξ ἡμέρας, καθάπερ καὶ αἱ περὶ αὐτό, ὡς ἐρρήθη, ἐκδεδαρμένοι κεφαλαί, ἄς τινες, ἂν καὶ δυσώδεις, οὐδεὶς ὅμως ἐτόλμα νὰ ζητήσῃ πρὸς ἐνταφιασμὸν. Τέλος δὲ, ἐπειδὴ ἡ δυσωδία ἀπέβη ἀφόρητος, ὁ μὲν καφάσμπασης διὰ λακτισμάτων κατέρριψε τὸν ἀνεστηλωμένον Διάκον καταναθεματίζων αὐτόν· ὁ δὲ σιδηρουργὸς Κεφάλας καὶ ὁ Φαραδῆμος κάτοικοι Λαμίας σύραντες τὸ δυσώδες τοῦ Διάκου σῶμα κατὰ διαταγὴν τοῦ καφάσμπασης ἔρριψαν αὐτό, ὡς ἦν ἀνεσκολοπισμένον, εἰς τὸν τὰς ἀκαθαρσίας δεχόμενον τῆς πόλεως καὶ τὸ ὕδωρ τῆς κρήνης ὀχετὸν ὀνομαζόμενον «Σκατόρρευμα», βήματα τινα μακρὰν τῆς λιθίνης γεφύρας. Ἐκεῖ δὲ κατέρριψαν καὶ τὰς κεφαλὰς καὶ δύο σάκκους ὠτίων καὶ βινῶν ἀποκοπειῶν ὑπὸ στρατιωτῶν Τούρκων ἐκ τῶν φονευθέντων Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, ἵνα λάθωσι δῶρα. Σὺν τῷ χρόνῳ δ' ἐπεχώθησαν ἅπαντα ἐκ τῶν ἐκεῖ ριπτομένων ἀκαθαρσιῶν.» Ἐγένετο δὲ ἡ μὲν μάχη τῶν Θερμοπυλῶν τῇ 22 Ἀπριλίου, τὸ δὲ μαρτύριον τοῦ Διάκου τῇ 23 ἢ πιθανώτερον τῇ 24 Ἀπριλίου.

Ἀλλ' εἰ καὶ οἱ Τούρκοι διέπραξαν τὰς βαρβαρότητας αὐτάς, ἵνα ἐκφοβίσωσι τοὺς Ἑλληνας, ἀπέτυχον δὲ οὗτοι ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων ἐν Ἰπᾶτη, Δερβέν Φούρκα καὶ ἐν Θερμοπύλαις, οὐδόλως ὅμως ἀπέβαλον τὸ θάρρος, ἀλλὰ ἐκδίκησιν πνέοντες συνῆλθον ἐν Γραβιᾷ, ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν πορείαν τοῦ ἐχθροῦ. Ἐκεῖ ἦλθε τῇ 3 Μαΐου καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτζου ὁ πολυμήχανος ἐκεῖνος μέγας τῶν Ἑλλήνων στρατηγὸς καὶ συμβουλίου γενομένου ὁ μὲν Ὀδυσσεὺς ἀνέλαθε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ μικρὸν πανδοχεῖον (χάνι) μετὰ 117 ἀνδρείων, ἐνοῖς διεκρίνοντο ὁ Ἰωάννης Γκούρας, Κομνᾶς Τράκας, Παπανδρέας ὁ ἐκ Κουκουβίστας, Καπλάνης. Ὁ δὲ Πανουριῆς καὶ Ἰωάννης Δουβουνιώτης ὠχυρώθησαν ἐκ τοῦ προχείρου ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ Χλωμοῦ ΒΑ κλάδου τῆς Γκιωνάας, ὁ δὲ Χρῆστος Κασιμάς Σουλιώτης καὶ Χρῆστος Κατσιογιάννης ὠχυρώθησαν ἐπὶ τῆς ἀντικρῦ κλιτύος τῆς Σόντσικας ΒΔ κλάδου τοῦ Παρνασοῦ. Οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Ὁμέρ Βρυώνην συγχρόνως ἐπῆλθον ἱππεῖς μὲν καὶ Ἀλθανοὶ κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν Κασμᾶν Σουλιωτῶν, οἵτινες ἠναγκάστησαν νὰ νείλωσιν εἰς τὰ ὑψηλότερα, ἐξ ὧν ἐν τοῖς τελευταίοις ὑποχωροῦσιν ἀγωνιζόμενος ἐφρονεῖτο ὁ ἀνδρείος Σουλιώτης Μπούγλας, ὁ δὲ τόπος, ἐν ᾧ ἐφρονεῖτο καὶ ἐτάφη καλεῖται «τοῦ Μπούγλα τὰ λιθάκια», ἢ «εἰς τοῦ

Μπούγλα τὸ μνήμα». Συγχρόνως δὲ σχεδὸν ὑπεχώρησαν εἰς τὰ μάλλον δύσβατα καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ Χλωμοῦ. Οὕτω δ' ὑπελείφθησαν μόνον οἱ ἐν τῷ χανίῳ. Κατ' αὐτῶν ἐπέπεσον ἅπας ὁ Τουρκικὸς στρατὸς ἠνωμένος, ἡγουμένου αὐτοῦ τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη, ὃν ὁ Ὀδυσσεὺς πρότερον ὑποσχόμενος αὐτῷ συνένευεν. Ζην καὶ ὑποταγὴν δῆθεν ἐν Γραβιᾷ οὕτως ὡς παιδα ἐξηπάτησεν ἀνθιστάμενος. Τὰ δὲ κατὰ τὴν ἠρωϊκὴν μάχην καὶ ἐξοδὸν τῶν ἐν τῷ χανίῳ κεκλεισμένων ὁ εἰρημένος Κουνούπης διηγείτο μοι τῷ 1877 ὡδε: «Μετὰ τὴν συνήθη τῶν Τούρκων δέησιν ἐνεφανίσθη ἐμπροσθεν τοῦ χανίου δερβίσης τις ἐφιππος· ὁ Ὀδυσσεὺς διατάξας νὰ μὴ πυροβολήσῃ τις κατ' αὐτοῦ, πρὶν αὐτὸς οὗτος πρῶτος πυροβολήσῃ, ἠρώτησε διὰ τῆς πολεμιστῆρας του τουρκιστὶ τὸν δερβίση τί ζητεῖ; Ἐπειδὴ δ' ἐκεῖνος ὑπέμνησε τὸν Ὀδυσσεῖα τὴν περὶ ὑποταγῆς ὑπόσχασιν, οὗτος πρῶτον ὕβρισε τὸν δερβίσην καὶ ἀκολούθως πυροβολήσας ἐφόνευσεν. Τότε οἱ Τούρκοι ἐμμανεῖς γενομένοι διὰ τὴν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ δερβίση προσβολὴν τῆς πίστειας τὸν ἐφόρμησαν νὰ ναρπάσωσι τοὺς ἐν τῷ χανίῳ προηγούντο δὲ αὐτοὶ οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, μπεδέες καὶ μπιμπασάδες καὶ μανιωδῶς ἐφόρμουν κατὰ τῶν πολιορκουμένων. Οἱ δ' ἐν τῷ χανίῳ Ἑλληνας ἀτρομήτως μαχομένοι διὰ τοῦ ἀκαθέκτου πυρὸς ἀπέκρουον τὰς ἐφόδους ἀπὸ πρωίας μέχρι τῆς μεσημβρίας τῆς ἑκτης¹ Μαΐου, ὅτε ὁ Ὁμέρ ἰδὼν τὰς προσπάθειας του ματαιομένης διέταξε χρηματικὰς ἀμοιβὰς εἰς τοὺς ὄσοι πρῶτοι ἐντὸς τοῦ χανίου εἰσπηδήσωσιν. Ἀλλὰ καὶ τούτου ἀποτυχόντος, περὶ τὴν δειλὴν ἐμμανῶς μόνος δράξας ὁ Ὁμέρ τὸν πῆλεον ἐξῆλθεν ἐκ τῆς παρὰ τὸ χάνι κειμένης ἐκκλησίας «ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος», ἐξ ἧς ἐθεώρει τὴν μάχην ἀλλὰ τις ἀνεψιὸς τοῦ μπέη καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐκλεκτοὶ λαβόντες αὐτὸν ἐκ τῆς χειρὸς ἀνέστειλαν τὴν ὄρμηλιν του, ὑποσχεθέντες αὐτοῖς ἀντ' αὐτοῦ νὰ εἰσπηδήσωσιν ἐντὸς τοῦ χανίου καὶ κυριεύσωσιν αὐτό, καὶ ἀμέσως ἐξελθόντες ἐφόρμησαν κατὰ τοῦ χανίου· ἀλλ' ἔπεσαν ἀμέσως ὁ βέης καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐκλεκτοὶ φονευθέντες ὑπὸ τοῦ εὐστόχου πυρὸς τῶν ἠρωϊκῶς μαχομένων Ἑλλήνων. Οἱ Τούρκοι ἦσαν περὶ τὰς ἐννεα χιλιάδας πεζοὶ καὶ ἱππεῖς, καὶ διὰ τῶν ἐπανειλημμένων ἐφόδων ἐφθασαν ὑπὸ τοὺς τοίχους τοῦ χανίου καὶ ἔσειον ἵνα καταρρίψωσι τὴν ἀσθενῆ αὐτοῦ στέγην καὶ πυροβολοῦντες ἐντὸς τοῦ χανίου διὰ τῶν πολεμιστῶν, δι' ὧν ἐμάχοντο οἱ κεκλεισμένοι Ἑλληνας, ἐδράττοντο τῶν τυχόν ἐξεγόντων ὅπλων τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐξέσυρον τοὺς ὀβελούς (ντουφεκοβέργες). Ἐμφανισθεὶς ὁ παρακολουθῶν τὸν Ὁμέρ Χρῆστος Παλάσκας, ὅπως ὠφελήσῃ τοὺς Ἑλληνας, εἶπεν αὐτῷ: «Ἀφέντη μου, μὴ ἠγάνης τοὺς συγγενεῖς σου καὶ ντεβαπίδες σου, ἄφησέ τους κλεισμένους, καὶ αὔριον φέρε τὰ πυροβόλα ἀπὸ τὸ Ζητούνη καὶ τοὺς καταστρέφεις.» Ἦρσε τῷ Ὁμέρ ἡ γνώμη αὕτη,

1) Γινώσκω ὅτι συνήθως τίθεται ἡ ὀγδόη Μαΐου, ἀλλὰ πάντες οἱ ἐπιζῶντες ἐβεβαίουν ὅτι ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη ἦν παρασκευὴ ἢ δὲ πρώτη Μαΐου τῷ 1821 ἦν ἡμέρα Κυριακή.

καί ἀμέσως διέταξε τὴν παῦσιν τῆς μάχης, καὶ τότε οἱ παρὰ τοὺς τοίχους τοῦ χανίου μαχόμενοι Τούρκοι ἀποσυρόμενοι ἐφονεύοντο πυροβολούμενοι ἐκ τῶν νώτων. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ μὲν Τούρκοι ἐφύλαττον τοὺς πολιορκουμένους ἀναμένοντες ἐκ Λαμίας τηλεβόλα, οἱ δὲ Ἕλληνες μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἦτοιμάσθησαν πρὸς ἔξοδον, ἵνα ἐξέλθωσιν ξιφῆρης.

Ἡ νύξ ἦτο πανσέληνος· τὸ δὲ ἐπίμηκες χάσι εἶχε δύο μεγάλας θύρας, μίαν ΝΑ πρὸς τὴν Ἀμφισσαν καὶ ἑτέραν ΒΑ πρὸς τὴν πεδιάδα, δι' ἧς καὶ προτάσει τοῦ Κομνᾶ Τράκα ὡς γινώσκοντος κάλλιον παντὸς ἄλλου τὸν τόπον ἀπεφάσισαν νὰ ἐξέλθωσιν. Τότε ὁ Ὀδυσσεὺς διέταξε νὰ ἀφαιρέσωσιν ἡσυχῶς τοὺς ὄπισθεν τῆς θύρας ταύτης λίθους· ἔπειτα δὲ ἐξεληθόντες παρεκάθισαν ἐπ' ὀλίγον ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς σελήνης παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ χανίου, καὶ κατασκοπεύσαντες τὰς θέσεις τῶν πολιορκούντων ἐξώρμησαν παροτρύνοντες ἀλλήλους «ἐπάνω τους, βρὲ παιδιά!» Καὶ οὕτω πυροβολοῦντες καὶ ἀντιπυροβολούμενοι διεληθόντες διὰ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοπέδου ἐστράφησαν ἀνερχόμενοι πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ ἠμιώνιμου ὄρους χωρίον Χλωμὸν κοιμίζοντες καὶ τοὺς πέντε πληγωμένους, ἐν οἷς καὶ ὁ περὶ τὸ στέρον ἐλαφρὰν πληγὴν λαθὼν Κομνᾶς Τράκας καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Καπογιωργάκης. Κατέλιπον δὲ νεκροὺς ἐν μὲν τῷ χανίῳ τὸν Ἀθανάσιον Καπλάνην καὶ Ἀθανάσιον Σεφέρην, ἐκτὸς δ' αὐτοῦ ἑτέρους τέσσαρας, ἐν οἷς καὶ ὁ ῥηθεὶς ἀνδρείος Σουλιώτης Μπούχλας.

Ἐν τῷ χωρίῳ δὲ Χλωμῷ εὐρόντες καὶ τοὺς Πανουριᾶν, Ἰωάννην Δουβουνιώτην, Χρῆστον Κασμᾶν καὶ τοὺς ἄλλους συνεκέψαντο περὶ τοῦ πρακτέου.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΤΟΙ ΚΛΟΗΠΗΤΗ ΚΥΡΙΑ

KONSTANT. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

(Ἔδε συνέχειαν φυλλ. Ἰανουαρίου)

Ἔτος 1825.

Μιχαὴλ Μπουνοῦρης πυροπολιτὴς ἐξ Ὑδρας κατὰ τὸ 1825 ἤναψε τὸ πυροπολικὸν αὐτοῦ κατ' ἐχθρικοῦ πλοίου καὶ ἤγγισε αὐτὸ ἀνεπιτυχῶς.

Ἡ Ἐπιτροπή.

Ἰωάννης Ματρώζος πυροπολιτὴς ἐξ Ὑδρας κατὰ τὴν μεταξὺ Κρήτης καὶ Ταινάρου ναυμαχίαν καταδιώκων τὸν ἐχθρὸν μὲ μεγάλην γεναιότητα, ἤναψε τὸ πυροπολικὸν αὐτοῦ κατ' ἐχθρικοῦ δικρότου φρονεθεὶς ἐκεῖ ἀπὸ ἐχθρικῆν σφαίραν.

Ἡ Ἐπιτροπή.

Θεόδωρος Βώκος πυροπολιτὴς ἐξ Ὑδρας, ἐξω τῆς Ζακύνθου

μὲ μεγάλον κίνδυνον ἤγγισεν ἐχθρικὸν δικρότον διὰ τοῦ πυροπολικοῦ του ὄπου καὶ ἐφρονεῖθη.

Ἡ Ἐπιτροπή.

Νικόλαος Μωραΐτης Πλοίαρχος ἐξ Ὑδρας κατὰ τὴν παρὰ τὸ Μεσολόγγιον ναυμαχίαν ἐφρονεῖθη ὑπὸ ἐχθρικῆς σφαίρας.

Ἡ Ἐπιτροπή.

Λάζαρος Πινότσης Πλοίαρχος ἐξ Ὑδρας κατὰ τὴν εἰς Μεσολόγγιον ναυμαχίαν ἐπληρώθη τὸν πόδα ὑπὸ ἐχθρικῆς σφαίρας.

Ἡ Ἐπιτροπή.

Μαρίνος Σπαχῆς πυροπολιτὴς ἐξ Ὑδρας κατὰ τὴν εἰς Μεσολόγγιον ναυμαχίαν ἤναψε κατ' ἐχθρικοῦ πλοίου τὸ πυροπολικὸν αὐτοῦ καὶ διακινδυνεύσας ἀπέτυχεν.

Ἡ Ἐπιτροπή.

Μανώλης Τομπάζης Πλοίαρχος ἐξ Ὑδρας διωρίσθη ἀπὸ τὸ κοινὸν τῆς Ὑδρας εἰς ἐκ τῶν διευθυνάντων κατὰ τὸ 1825 τὴν εἰς Ἀλεξάνδρειαν μυστικὴν ἐκστρατείαν.

Ἡ Ἐπιτροπή.

Ἔτος 1826.

Μαρίνος Σπαχῆς πυροπολιτὴς ἐξ Ὑδρας εἰς τὴν κατὰ τὴν Λέσβον συμαχίαν διατρυθὲν τὸ πυροπολικὸν του ἀπὸ τὰς ἐχθρικός σφαίρας ἐβυθίσθη.

Ἡ Ἐπιτροπή.

Γεώργιος Πολίτης πυροπολιτὴς ἐξ Ὑδρας εἰς τὴν κατὰ τὸ Μεσολόγγιον ναυμαχίαν ἐνέπρησεν ἐχθρικήν κορβέταν καθισμένην εἰς τὸ παράλιον.

Ἡ Ἐπιτροπή.

Πέτρος Σπαχῆς πυροπολιτὴς ἐκ Σπετσῶν εἰς τὴν κατὰ τὴν Σάμον ναυμαχίαν ἤναψε τὸ πυροπολικὸν αὐτοῦ κατ' ἐχθρικής φρεγάτας ἐγγίσσας αὐτὴν καὶ διακινδυνεύσας ἀπέτυχεν.

Ἡ Ἐπιτροπή.

Θεόδωρος Μπρίσκας πυροπολιτὴς ἐκ Σπετσῶν εἰς τὴν κατὰ τὴν Λέσβον ναυμαχίαν ἤναψε καὶ ἤγγισε τὸ πυροπολικὸν του εἰς ἐχθρικήν φρεγάτα καὶ διακινδυνεύσας ἀπέθανεν.

Ἡ Ἐπιτροπή.

Ἔτος 1827.

Μανώλης Μπούτης πυροπολιτὴς ἐξ Ὑδρας ἐνέπρησεν ἐν βρῆκιον ἐχθρικὸν ἡμῶ μὲ τὸ πυροπολικὸν τοῦ Ἀναστασίου Σπαχῆ.

Ἡ Ἐπιτροπή.

Ἀναστάσιος Σπαχῆς πυροπολιτὴς ἐξ Ὑδρας ἐξω τῆς Ἀλεξάνδρειας ἐνέπρησε βρῆκιον ἐχθρικὸν ἡμῶ μὲ τὸ πυροπολικὸν τοῦ Μανώλη Μπούτη.

Ἡ Ἐπιτροπή.

Ἔτος 1828.

Ἀναστάσιος Σπαχῆς πυροπολιτὴς ἐξ Ὑδρας κατὰ τὸ 1828 διευθύνων κανονισφόρον διεκινδύνευσεν τὰ μέγιστα εἰς τὴν κυρίευσιν τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου.

Ἡ Ἐπιτροπή.

Δὲν ἀναφέρω τὰς ναυμαχίας τὰς λαβούσας χώραν κατὰ

τὸ διάστημα τῆς ἐπαναστάσεως διότι αὐταὶ ἀκολούθως θὰ ἐκτεθῶσιν λεπτομερῶς, διὰ τῆς καταχωρίσεως τῆς σωζομένης ἡμερολογίας ἐφ' ἧς γενήσεται ἰδιαίτερα μελέτη. Ἄς μοι ἐπιτρέψῃ ὅμως ὁ κ. Παπαρρηγόπουλος νὰ παρατηρήσω τινὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν Πλοίαρχον ἐξ Ὑδρας Ἰωάννην Δ. Ζάκαν. Τὸ ἐν Ἐρισσῷ τῆς Μιτυλήνης πυροπολιτὴν Δίκροτον κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1821 δὲν εὐρέθη τυχαίως ἐντὸς τοῦ κόλπου τῆς Ἐρισσοῦ καὶ ὁ πυροπολιτὴς Δ. Παππανικολῆς ἐπέπεσε μόνος μετὰ τοῦ πυροπολικοῦ αὐτοῦ καὶ ἐπυρόλησε τοῦτο, ἀλλὰ προσεβλήθη ἐν ἀνοικτῷ πελάγει ὑπὸ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου καὶ ἀπεσπάρθη τοῦ λοιποῦ τουρκικοῦ στόλου καταφυγὸν εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἐρισσοῦ ὥστε προκηχθῆ ἔργασία πολεμικὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου διὰ νὰ ἐτοιμασθῆ τὸ δικρότον εἰς βορᾶν τοῦ πυρός ὅτε ὁ πλοίαρχος Ἰωάννης Ζάκας διεκρίθη ἀπολέσας καὶ τρεῖς ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ. Τὸ Δίκροτον μετὰ τὴν καταφυγὴν του οἱ Ἐρισσαῖοι ἠθέλησαν νὰ κυριεύσωσι τὰ πληρώματα τοῦ στόλου ἐξ ἐρόδου (πολύ λογικῶς σκεπτόμενοι, καὶ τὸ τοιοῦτον ἐντὸς στιγμῆς θὰ ἐξετελεῖτο, ἀλλ' οἱ ἀρχηγοὶ κάκιστα σκεπτόμενοι παρεμπόδιαν τὴν ἐξ ἐρόδου κυρίευσιν καὶ κατέφυγον εἰς τὸ μέσον τῆς κατασκευῆς πυροπολικῶν ῥίπτοντες ἐπὶ ἡμέρας ἀλλεπάλληλα κατ' αὐτοῦ πυροπολικὰ. Ὅτε τὸ τελευταῖον ἐρρίφθη πυροπολικὸν κατ' αὐτῶν τὸ τοῦ Δ. Παππανικολῆ τὸ δικρότον εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τοῦ πληρώματος ἐξεληθόντος εἰς Μιτυλήνην. Τὸ ἐν Ἐρισσῷ κατόρθωμα ἀνήκειν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ βαρέως Ἑλληνικοῦ στόλου καὶ ἰδίως τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν εἰς ἣν ἀνήκειν ὁ πλοίαρχος Ἰωάννης Ζάκας καὶ ἠτις ἀπρητίζετο ἐκ πλοίων τῆς Ὑδραϊκῆς Μοίρας ἢ δὲ πυρόλησις αὐτοῦ ἢ τόσον ἀκινδύνως ἐκτελεσθεῖτα εἶναι εἶδος διαλύσεως πλοίου ἐχθρικοῦ ἐγκαταλειμμένου, καὶ ἐπομένως ὁ Δημ. Παππανικολῆς δὲν εἶναι αὐτὸς τὸ πρωταγωνιστήσαν πρόσωπον ἐν Ἐρισσῷ.

Τὰ κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1822 ῥιφθέντα ἐν Χίῳ πυροπολικὰ δὲν ἐξεστάτευσαν μόνον ἀλλὰ συναδεδείθησαν ὑπὸ δύο πολεμικῶν πλοίων ἐξ Ὑδρας τοῦ Ἰωάννου Ζάκα καὶ τοῦ Ἀντωνίου Ραφαήλ. Τὰ πυροπολικὰ οὐδέποτε εἰς οὐδεμίαν πολεμικὴν ἐργασίαν ἐνήργησαν μεμονωμένα ἀλλὰ πάντοτε ὑπὸ τῶν πολεμικῶν πλοίων, κυβερνωμένων ὑπὸ πλοίαρχων ἀνδρείων, ὡς καὶ ἐν Ἀλεξάνδρειᾳ κατὰ τὸ 1825 τὰ πυροπολικὰ ἐτίλουν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν πλοίαρχων Μανώλη Τομπάζη καὶ Ἀντωνίου Κριεζῆ, ὥστε καὶ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Χίου δέον νὰ μνημονευθῶσι καὶ οἱ πλοίαρχοι οἱ ὑπερασπισθέντες τὰ πυροπολικὰ τοῦ Κανάρη καὶ Πιππίνου. Βεβαίως ἡ ἐκστρατεία τῆς Χίου δὲν ἦτο μακρὰν ὅπως ἐκεῖ ἄλλ' ἢ εὐθὺνη ὑπῆρχε καὶ ἐδῶ Μεγάλη, ἢ δὲ ἐκλογή τῶν πλοίαρχων Ἰωάν. Ζάκα καὶ Ἀντων. Ραφαήλ ὡς συνοδῶν τῶν πυροπολικῶν γενομένη ὑπὸ ἐβδομηκόντα πλοίαρχων ἐν Ψαροῖς συνεδριαζόντων, μακρυνεῖ, οἷς ὑπολήψεως καὶ πολεμικῆς φήμης ἀπῆλθον οἱ εἰρημένοι παρὰ τοῖς ἀρχηγοῖς καὶ πλοίαρχοις, ἀποκτηθείσης ἐκ πολεμικῶν ἔργων προγενεστέρων, ὡς τῆς ἐπιθέσεως

π. χ. κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ δικρότου, τοῦ ἐν Ἐρισσῷ πυροπολιθέντος, οὐ καὶ ὁ πλοίαρχος Ἀντων. Ραφαήλ μετέσχε. Πεποίθησις ἄρα ὑπῆρχεν ὅτι, ἐν τὰ πυροπολικὰ πλοία τὰ συνοδεύοντα αὐτὰ θὰ ὑπεράσπιζον ἀντὶ πάσης θυσίας. Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Ἀναστασίου Τσαμαδοῦ, τὸ μόνον σωζόμενον, ἐλάχιστα ἀναφέρει, καθότι ἐτύγχανεν εἰς Σάμον, ὅτε ἡ κατὰ τῆς Χίου ἐκστρατεία κατηρτίσθη¹⁾. Αὕτη εἶναι ἡ σαφὴς ἱστορικὴ περιγραφή ναυτικοῦ πολεμικοῦ ἔργου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· ἄλλως ὁ μεταγενέστερος σπουδαστὴς τῆς ἱστορίας τῆς Ἐπαναστάσεως ἀναγινώσκων ὅτι ὁ Κανάρης καὶ ὁ Πιππίνος ἔκαυσαν ἐχθρικά πλοία εἰς μέρος ἐχθρικόν, δικαίως θὰ ἐρωτήσῃ καὶ τοῦ κατέφυγον οὗτοι μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν πυροπολικῶν, ἐφ' ὧν ἐπέβαινον; Ἄρα ὁ ἀκριβὴς ἱστορικὸς ὀφείλει νὰ σημειώσῃ ὅτι συναδεδείοντο τὰ πυροπολικὰ καὶ ὑπὸ πολεμικῶν πλοίων, εἰς ἃ κατέφυγον μετὰ τὴν πυρόλησιν, καὶ ἄνευ τῶν ὁποίων οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρηθῆ σπουδαῖον. Κατόπιν τούτων ἡ ἐπιτροπὴ τῆς ἐορτῆς τῆς ἐξηκοστῆς τρίτης ἐπετείου τῆς Ἐπαναστάσεως ἠδίκησε τοὺς ἀνωτέρω δύο πλοίαρχους μὴ σημειώσασθαι καὶ αὐτοὺς εἰς τὸν πίνακα τὸν ἀπεικονίζοντα τὴν πυρόλησιν τῆς Τουρκικῆς ναυαρχίδος ἐν Χίῳ.

Καὶ τῆς τοῦ Ἀργολικοῦ ἐκστρατείας ἀρξαμένης τὴν 6 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους μετέσχε ὁ Ἰωάν. Ζάκας κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1823 μετέσχε ἐπίσης τῆς εἰς Κάρυστον ἐκστρατείας, ὄπου εὐρίσκειτο ὁ Ὀθωμανικὸς στόλος, ἀρξαμένης τὴν 24 Μαΐου. Καὶ τῆς εἰς Ψαρὰ ἀρξαμένης τὴν 5 Ἰουλίου ἰδίου ἔτους καὶ ληξάσης εἰς τὰς περιφερεῖς μάχας τοῦ Ἀθωνος, τῆς Σκιαθοῦ καὶ τῶν Τρικέρων. Ἐκ ἐσώζοντο τὰ ἡμερολόγια τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς ἀνωτέρω ἐκστρατείας πολλὰ θὰ ἐμανθάνομεν περὶ τοῦ ἐνεργοῦ μέρους, τὸ ὅποιον ἔλαβε κατ' αὐτὰς ὁ πλοίαρχος Ἰωάννης Ζάκας. Δυστυχῶς τὰ ἡμερολόγια τοῦ ναυάρχου Μισούλη, τοῦ Α. Κριεζῆ καὶ τοῦ Ἰωάννου Ζάκα παραδοθέντα εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀντωνίου Μισούλην τὸν ἐν Μονάχῳ ἀποθανόντα πρὸς σύνταξιν γενικῆς ἱστορίας τῶν ναυμαχιῶν κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821, κεκλεισμένα ἐντὸς κιβωτίου ἀπετεφρώθησαν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν ἡμερολογίων μένει εἰς χεῖρας ἡμῶν ἄλλο ἐγγραφοὺν ἐπίσημον, πειστικώτερον τῶν πληροφοριῶν τοῦ μὲν καὶ τοῦ δέ, ἐφ' ὧν ὁ κ. Παπαρρηγόπουλος στηρίζει τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, ἰδίως ὡς πρὸς τὰ ναυτικά. Ἐχομεν τὴν κατάστασιν τῶν ἐκδουλεύσεων τοῦ πλοίαρχου Ἰωάννα Ζάκα, συνταχθεῖσαν κατὰ τὴν 21 Ἰουνίου 1832 ἐν Πόρῳ, καὶ ὑποβληθεῖσαν εἰς τὴν ἐξεταστικὴν ἐπιτροπὴν τὴν συντάξασαν τὸ μητρώον, τῶν ἀγωνιστῶν, παμψηφεῖ δὲ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ἀποδεκτὴν γενομένην, τὴν ὅποιαν κατωτέρω παραθέτωμεν ἐν ἡ ἐμφαίνεταί καὶ ἐπικυροῦται ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τῶν ἐκδουλεύσεων, ὅτι μετέσχε ὁ Ἰωάννης Ζάκας τῶν ἀνωτέρω ναυμαχιῶν

1) Ὅρα περὶ ταύτης ὑποσημειώσιν ἱστορικοῦ φυλλαδίου Δημητρίου Α. Τσαμαδοῦ.

δραστηρίως¹. Εἰς ἀδεσπότους φήμας στηριζόμενος ἄρα συνέταξεν ὁ κ. Παππαρηγόπουλος τοὺς εἰρημένους πίνακας τῶν ναυμαχιῶν.

Καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1824 ὁ πλοίαρχος Ἰωάννης Ζάκας ἠγωνίσθη δραστηρίως. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν εἰς Ψαρὰ τὴν ἀρξαμένην τὴν 14 Ἰουνίου ἐβρίθθη καὶ αὐτὸς μετὰ μέρος τοῦ πληρώματος πρὸς ἀποδίωξιν τῶν ἐν ταῖς οἰκίαις εὐρισκομένων Τούρκων. Ἐκεῖθεν ἀποσπᾶται μετὰ τοῦ Λαζάρου Παναγιώτα ἐκ τῆς πρώτης μοίρας τοῦ Μιαούλη πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ὑπὸ τὸν ἀντιναύαρχον Σαχτούρη δευτέρας μοίρας, ἀπερχομένης εἰς Σάμον κατὰ τὴν 21 Ἰουλίου. Ποῖον μέρος ἔλαβε κατ' αὐτὴν βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τοῦ ἀντιναύαρχου Σαχτούρη, σημειοῦντος τάδε: «Σήμερον ἦλθε καὶ ὁ Ζάκας ὅστις ἔτρεψεν εἰς φυγὴν εἴκοσι βρίκια». Μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἐκστρατείαν λήξασαν τὴν 6 Αὐγούστου, ἄρχεται ἡ εἰς Γέροντα ἐκστρατεία τὴν 15 Αὐγούστου καὶ λήγει τὸν Νοέμβριον τοῦ 1824.

Κατὰ τὴν εἰς Γέροντα ναυμαχίαν ὁ πλοίαρχος Ἰωάννης Ζάκας ἦτο προωρισμένος μετ' ἄλλων δεκαεννέα πλοίαρχων τοῦ στόλου καὶ ἀναλόγων πυρπολικῶν διὰ νὰ προσβάλωσι τὸν ἐχθρικὸν στόλον εἰς τὸ Βουδρούμι· καὶ αὐτὰ εἶνε τὰ πλοῖα τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος, τὰ προσηνέμως τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου εὐρισκόμενα καὶ προτεθόντα ὑπὲρ τοῦ λοιποῦ Ἑλληνικοῦ στόλου κινδυνεύοντος νὰ καταστραφῇ καὶ σώσαντα αὐτόν².

Κατόπιν ἔρχεται ἡ κατὰ τὴν Ἰκαρίαν μάχη, μετ' αὐτὴν ἡ τῆς Χίου καὶ Μιτυλήνης καθ' ἃς ὁ πλοίαρχος Ἰωάννης Ζάκας ἐπετελεῖ τὸ δυσχερὲς ἔργον τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς κατοπτεῶν τὸν ἐχθρικὸν στόλον. Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 24 Σεπτεμβρίου ἤρξατο ἡ καταδίωξις τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου καθ' ἣν μετέσχε δραστηρίως, παραλαβὼν τὴν λέμβον τοῦ πυρπολιτοῦ Θεοδωρᾶκη Βάκου. Κατὰ δὲ τὴν μεταξὺ Κάσου καὶ Κρήτης ναυμαχία τῆς 31 Ὀκτωβρίου ἰδίου ἔτους, καθ' ἣν κατεστράφη ἅπασα ἡ ἀποσκευὴ τοῦ στρατοῦ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, ὁ πλοίαρχος Ἰωάννης Ζάκας ἠγωνίσθη ἐκθνήμως καὶ κατὰ τὴν εἰς Κάσον προώρμισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου περιορισθέντος εἰς 17 μόνον πλοῖα, τῶν πολλῶν ὀλιγοφυχησάντων, ἐρυμύλκει ἐχθρικὸν μεταγωγικὸν φέρον 180 Ἀραβας στρατιώτας αἰχμαλωτισθέν κατὰ τὸν διάπλουν. Τοῦ ἀνέμου ἀπὸ νότου μεταβληθέντος τὴν πρωΐαν εἰς Βορρὰν σφοδρὸν, ἐν τῷ μεταξύ τῆς νήσου Κάσου πελάγει ἐγένοντο ἰκανὰ ναυάγια τοῦ ἐχθρικοῦ μεταγωγικοῦ στόλου· ἐν ἑξ' αὐτῶν κατάλοιπον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πελάγους περιστοιχιζόμενον μετὰ 180 στρατιωτῶν μεμαραμένων ὑπὸ τοῦ τρόμου ἦτο καὶ τὸ συλληφθὲν ὑπὸ τοῦ πλοίαρχου Ἰωάννου Ζάκα³. Καὶ κατόπιν

τούτων οἱ πίνακες τοῦ Μετσοβείου Πολυτεχνείου τί ἀναγράφουσι; Ποῦ εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ Ζάκα;

Καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1825 ὁ πλοίαρχος Ἰωάννης Ζάκας ἠγωνίσθη μετὰ τῶν πρώτων. Οὕτω κατὰ τὴν εἰς Νεόκαστρον ναυμαχίαν τὴν ἀρξαμένην τὴν 3 Μαρτίου, καθ' ἣν ἐπυρπολήθησαν 29 ἐχθρικὰ πλοῖα ὑπὸ μόνης τῆς μοίρας τοῦ Μιαούλη συνετέλεσε διὰ ζωηροῦ πυρὸς εἰς τὴν ἀταξίαν τῶν ἐν τῷ ὄρμῳ τῆς Μεθώνης ἐλλειμνισμένων ἐχθρικῶν πλοίων, ἐξ ἧς ἀταξίας τὰ πυρπολικά εὗρον εὐθετον τὸν καιρὸν νὰ ἐμπρήσωσιν αὐτὰ, Ἐκεῖ θραυσθέντος ἐνός πυροβόλου, ἐφρονεύθησαν πέντε ἐκ τοῦ πληρώματος καὶ τεμάχιον διελθὼν τῶν σκελῶν αὐτοῦ ἔθιξεν τὴν κνήμην αὐτοῦ. Καὶ πρὸ τῆς καταστροφῆς τῶν ἐχθρικῶν πλοίων ἐν Μεθώνῃ ἡ αὐτὴ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Μιαούλην μοῖρα κατὰ τὴν 11 Ἀπριλίου ἠγωνίσθη γενναίως κατὰ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου¹.

1) Ὅρα ἡμερολόγιον Ἀναστ. Τσαμαδοῦ ἐν Σφακτηρίᾳ.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

Ἐν τῷ ναῶ τῆς Ροσχίδ ἐν Δανιμαρκίᾳ εὐρίσκεται Ναξία τις λίθος, τὴν ὁποῖαν ὁ Ἀλβέρτος, βασιλεὺς τῆς Σουηδίας, ἀπέστειλεν εἰς τὴν περιφημον Μαργαρίταν θυγατέρα Βαλδิมάρ τοῦ III, ὅπως τῇ ὑποδείξῃ ποῖα εἶναι αἱ ἐνασχολήσεις τοῦ φύλου αὐτῆς. Τὴν δέχομαι, ἀπήντησεν ἡ γενναία ἐκείνη ἡγεμονίς καὶ θὰ ἀκονίσω δι' αὐτῆς τὰ ξίφη τῶν στρατιωτῶν μου». Πράγματι αὕτη ἠχμαλώτισε τὸν Ἀλβέρτον, καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ τῇ παραχωρήσῃ τὸ στέμμα.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Ἐν τῷ 44 φυλλαδ. σελ. 691 σημ. ἀντὶ μία χέρνιψ ἐφ' ἧς γράφει ἐν χέρνιβον, ἐφ' οὗ.

Ἐν τῷ 45 φυλλαδ. σελ. 706 ἀντὶ ὁ λατινικὸς ἀλφάβητος γράφει ὁ Ἑλληνικὸς ἀλφάβητος τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων· καὶ ἐν σελ. 709 ἀν' ἰ οὗς εὐημέρησεν γράφει ὦν εὐμοίρησεν, καὶ ἀντὶ μεγαλεπιβόλους γράφει μεγαλεπιβόλους.

1) Ὅρα μητρῶν ἀγωνιστῶν Ἰωάννης Δ. Ζάκας ἐξ Ὑδρας πλοίαρχος πολεμικοῦ πλοίου ἀπὸ τοῦ 1821 ἕως 1826 εἰς 17 ἐκστρατείας.

2) Ὅρα ἡμερολόγιον Ἀντιναύαρχου Γ. Σαχτούρη περὶ τῆς ἐν Γέροντι ναυμαχίας τῆς 29 Αὐγούστου 1824.

3) Ὅρα ἡμερολόγιον Ἀναστ. Τσαμαδοῦ περὶ τῆς ναυμαχίας τῆς παρὰ τὴν Κάσον τῆς 31 Ὀκτωβρίου 1 καὶ 2 Νοεμβρίου 1824.